

tíků vzájemných vztahů času a kauzality. Mimo jiné hledá autor odlišující momenty kauzality a obecné souvislosti materiálních objektů a právě pojetí materiálního objektu se mi stává předmětem další výtky. Materiálním objektem autor rozumí „každou konkrétnu (podtrhl J. K.) materiální strukturu v objektivnej realite...“ (s. 151) a přesto předpokládá, že „nijaký stav materiálneho objektu nie je konečný“ (s. 152), což má za následek, že „každý materiálny objekt má nekonečne veľa vlastností...“ (s. 153). I kdybychom se s tímto smířili, na straně 156 čteme, že „začiatočný stav materiálneho objektu...“, z čehož vyvodíme: má-li materiální objekt začáteční stav, má zcela jistě i stav konečný, tudíž je sám konečný (časově), má konečný počet stavů a pravděpodobně i konečné množství vlastností.

Za dialektické řešení problematiky časové struktury kauzálního vztahu (otázka různých pojetí časového určení příčiny a účinku, problémy jejich současnosti i následnosti) se snaží autor prosadit atomizaci struktury vztahu příčina—účinek, za současného využití poznatků zejména moderní fyziky, která mu slouží jako analogon pro řešení problémů diskrétnosti a spojitosti kauzálních vazeb.

Závěrem nechybí ani shrnutí celé problematiky, které vyústuje v naznačení dalších možných směrů zkoumání v dané oblasti. I když jsem uváděl převážně samé nedostatky uvedené práce, je možné říci — v duchu první tendence zmíněné v úvodu této recenze, že monografie vzhledem k svému určení splnila svůj základní cíl, kterým bylo zdůraznit vzájemnou souvislost kategorií času a kauzality, poukázat na nemožnost jejich vysvětlení mimo tyto souvislosti a dostatečně zdůvodnit nutnost i užitečnost jejich další analýzy.

Josef Krob

Josef Linhart, Vladimír J. A. Novák: Princip odrazu v biologii a psychologii (Evoluční a systémové aspekty). Academia, Praha 1985, 244 stran, 21 obr.

Autoři této knihy, která nemůže nebyť relevantní pro filozofii, hned v úvodní kapitole zajímavě definují odraz jako *částecnou shodu* mezi dvěma jevy — odráženým a odrážejícím. Odraz považují za univerzální princip veškeré skutečnosti (vedle principů vývoje, všeobecné souvislosti a materiální jednoty světa), i když o něm někdy píší také jako o zákonu; označení „teorie odrazu“ je podle nich nepostačující. V téže kapitole je též výměr tzv. jednotkového odrazu, který autoři chápou jako odraz prvku nějakého jevu v jediný moment v nejmenší části odrážejícího jevu. Je zde rovněž bohaté rozlišení přímých a nepřímých odrazů; těch prvních na kontaktní, chemické a genetické, těch druhých na primární a sekundární, při čemž k prvotnímu patří odrazy světelné, zvukové a zprostředkované tekutým prostředím, k druhotným pak ty, jež vykazují podobu obrysu stínu, biologické (selektivní v podobě teleonomie, fyziologické, ekologické a nervové III. až V. stupně), psychické a nejvyšší nepřímý odraz — společenské vědomí.

V další kapitole je podán obšírný přehled nejdůležitější literatury studovaného předmětu; autoři o ní nejen referují, ale také ji kriticky hodnotí.

Třetí kapitola obsahuje rozbor odrazu v neživé přírodě, především odrazu kontaktního a chemického. Ten první je vždy změnou odrážejícího objektu (jeho polohy, struktury, formy obrysu, rychlosti atd.), při čemž tato změna je důsledkem jeho setkání či střetnutí s objektem odráženým. Při chemickém odrazu vznikají současně dva odrazy, resp. i více (jde vždycky o vzájemné působení nejméně dvou reagujících látek). Píší zde také o replikaci nukleových kyselin jako o chemickém základu dědičnosti, i když genetický odraz jako takový (totiž ve svém celku) je už jistě záležitostí přírody živé. Autoři rozlišují právem pojem fyzikálního odrazu od pojetí odrazu

ve fyzice. Podrobně zdůvodňují rozdíl mezi odrazem primárním a sekundárním; demonstřují jej úspěšně na příkladu z astronomie — na šíření světla supernovy. V této kapitole nalézáme i zmínky o odrazech geologických, meteorologických a geografických.

Ve čtvrté a páté kapitole (Odráz v biologii, Psychická forma odrazu) je speciálně vědní těžiště knihy. Z filozofického hlediska je nejrelevantnější charakteristika terciárního odrazu, hlavně pak odrazu kvartárního a kvintárního. Ten první autoři pojímají jako sled statických sekundárních odrazů a proměnlivých, dynamických odrazů primárních, po páru v každém neuronu; tento sled je sám o sobě v podstatě statický, je však schopen vyvolat aktivní odraz, pohyb svalů apod. Kvartární odraz se objevuje až u člověka jako základ lidské řeči. Na bázi syntézy velkého počtu terciárních odrazů (současných i minulých) a převzatých kvartárních odrazů vzniká na podmíněně reflexním podkladě odraz kvintární, který je elementárním základem lidského myšlení.

Šestá kapitola s názvem „Odráz, znak a význam“ přináší hlavně charakteristiku odrazu zprostředkovaného znakem. Znak (materiální, smyslově vnímatelný jev, který v procesu odrážení vyvolává týž reflex jako jev odrážený, tj. signál) má větší počet funkcí — označovací, významové zástupnou, vybavovací, generalizační, fixační, expresivní, regulační. Člověk odráží svět prostřednictvím mnoha znakových systémů či sémantických sítí. Jazyk jako znakový systém je produktem historického vývoje lidstva. Je evidentní a bylo by to možno doplnit, že národní jazyky jsou znakové systémy, vytvořené v průběhu dějin příslušných národů a těch skupin lidí, z nichž se tyto národy konstituovaly.

Informaci definují autoři v další kapitole jako míru uspořádanosti daného jevu, rozpoznatelnou a použitelnou příjemcem v daném okamžiku. Informace je užším a méně obecným pojmem než odraz, který patří k základním charakteristikám hmoty. V předposlední kapitole autoři nejdříve objasňují vývoj vědomí jako odrazu společenského bytí a činnosti člověka v ontogenezi lidské psychiky. Dále ukazují, že individuální vědomí se rozvíjí jako komponent společenského vědomí.

Poslední kapitola jednak shrnuje „Filozofické otázky principu odrazu“, jednak upozorňuje na některé další. Podtrhuje se zde např. skutečnost, že nelze tvrdit, že odraz je všeobecným vývojovým činitelem, protože jím je teprve tam, kde už jde či také jde o nervový odraz. (Překladatel ruského shrnutí tuto myšlenku nepochopil; na str. 206 použil logicky sporných formulací.) Autoři v závěru této kapitoly a celé knihy uvádějí, že svou práci považují za pokus odpovědět — na současném stupni vývoje vědy — na známou Leninovu otázku, jak je spjata vnímající hmota s hmotou nevnímající. Jako filozof mohu konstatovat, že pokus se zdá být zdařilý. K tomu, zda je úspěšný i z hlediska biologie a psychologie, měli by se vyjádřit biologové a psychologové.

Pro filozofa je v celé práci mimo jiné též pozoruhodný fakt, že v jednom dílčím metodologickém přístupu použitým autory objektivně existuje dialektický rozpor, který jen na první pohled vypadá jako autorská nedůslednost. Autoři mají totiž za to, že je přesnější, když se odmítá důsledně dialektické pojetí příčinnosti ve vztahu k odrazu, totiž zpětné působení následku (výsledku odrazu v odrážejícím jevu) na příčinu (na jev odrážený), celá jejich práce je však přesvědčivým dokladem plodnosti této odmítnuté koncepce, kterou jako důslední dialektici bezděčně respektují. V rámci speciálně vědní analýzy je možno komplexně dialektické pojetí příčinnosti rozložit na jednotlivé vztahy „příčina (odrážené)“ — „následek (výsledek odrážení v odrážejícím)“ a prohlásit, že to zpětné působení je už jiná kauzalita („jiný odraz, který s odrazem, o nějž nám šlo, nemá nic společného“, str. 20). Jenže při studiu složitějšího zřetězení odrazů (též sekundárních až kvintárních) autoři přesvědčivě dokázali, že tyto dva typy vztahů mají nemálo společného, a proto je také pojmově zařadili do jediného druhu odrazu.

Některé formulace autorů se zdají být krajní; takovou se např. zdá být ta o „vnějším přihlášení“ autorů dvou bulharsko-sovětských sborníků „k marxisticko-leninské filozofii“ (str. 28). Zpřesnění by si zasloužila zmínka o tom, že pojetí „materialisticky nebo idealisticky zkrusleného odrazu“ platí „pro odraz v neživé přírodě stejně jako u nejvyšší formy odrazu u člověka“ (str. 48). Je přece nesporné, že může jít jen o lidský odraz — v té nebo oné podobě — „odrazu v neživé přírodě“, nikoliv o tento odraz jako takový.

V souvislosti s pravdivými úvahami o síle tvořivého myšlení a vzrůstající úloze subjektivního činitele v dějinách, jakož i s požadavkem, aby lidé důsledně vycházeli z objektivních vývojových zákonů a správně chápali vývojové tendence (viz str. 112), nemůžeme dnes — v době probíhající přestavby socialismu ve světovém měřítku — nepoznánat (je kladem knihy, že nás i k tomu podněcuje), že nyní je vcelku jasné, proč se v Jugoslávii a v Číně začínalo s reformami dříve než u nás. Současně bychom měli své dlouhodobé nepochopení příčin jejich reformy otevřeně a sebekriticky přiznávat. Naše reformy jsou dnes u nás ovšem důslednější a radikálnější.

V díle je dost formálních závad, z nichž ta, která je na str. 116 a vzbuzuje dojem, že Mihailo Markovič je žena, patří k nejpodivnějším. V novém vydání by se měly odstranit.

Přes diskutabilnost několika málo stanovisek a formulací, přes potřebu leccos doplnit a jisté formální nedostatky jde nesporně o knihu zajímavou, přinášející mnoho nových pohledů na studovaný princip. Zaslouží si určitě pozornost nejen biologů a psychologů, ale i filozofů.

Luďvík Tošenovský

Rudolf Steindl: Kontinuita života. Mladá Fronta, Praha 1987. 158 stran.

O vztahu života, umírání a smrti nebylo napsáno mnoho publikací, a proto lze práci Rudolfa Steindla jen uvítat. Tímto tématem se zabývá i lékařka a psychologka Helena Haškovcová, avšak její příspěvky jsou zaměřeny spíše na jeho lékařskou, biologickou a psychologickou stránku. Steindl přistupuje k otázkám života a smrti především jako filozof, i když si přitom všímá také jiných aspektů. Charakterizuje pohledy na problematiku života, umírání a smrti v hlavních myšlenkových proudech, ve světových náboženstvích a u předních filozofických osobností novověké filozofie.

Steindlova kniha má kromě úvodu a závěru sedm kapitol. V první kapitole „Je člověk moriturus nebo moribundus?“ autor uvažuje o tom, co polyvalentní pojem života v sobě zahrnuje. Má za to, že chápání tohoto pojmu je nerozlučně spjata s tím, jak člověk rozumí světu i sobě samému. Další část kapitoly klade otázky, proč jsou organismy smrtelné, jak chápou lidé fakt dočasnosti své existence, jak si člověk v průběhu svého života a své existence na zemi uvědomuje tuto nezměnitelnou skutečnost. Jsou zde uvedeny tři historicky vzniklé postoje, které pomáhají člověku zvládnout strach před svým individuálním zánikem.

Druhá kapitola „Vztah života a smrti v orientálních despociích“ je rozčleněna do šesti podkapitol s názvy Smrt v Egyptě, Stará říše, Střední a Nová říše, Mezopotámie, Mezopotámie do vzniku Starobabylónské říše a Éra Starobabylónské říše. Je v nich podán nástin vztahu života a smrti tak, jak si jej představovali příslušníci těchto orientálních despocií. Další kapitola „Vztah života a smrti ve starověkém Řecku“ líčí názory na život a na smrt od raného Řecka přes homérskou mytologii až po školu milétskou, Hérakleita, Platóna (zvláště v dialozích Gorgiás a Faidros), Aristotela (spis O vzniku a zániku), Epikúra a stoiky. Ve čtvrté kapitole autor zkoumá pojetí vztahu života a smrti ve světových náboženstvích, tj. v křesťanství, buddhismu a v islámu.